

DEN OPLØSTE SAMLING OG DEN MAGISKE MATERIE

Valget af temaet samling i dette tidsskrift, som har tradition for at ikke bare at tillade

skæ-ve tanker, men undertiden ligefrem opfordrer til dem, har givet inspiration til nogle refleksioner over materiens og tingenes magt og rolle inden for og uden for en samling; en samling af den slags, der findes i eller tænkes at indgå i et museum. En utilsigtet hændelse på et stadium af nogle genstandes vej mellem oprindelsessted og deres bestemmelsessted inden for museet gjorde, at de blev våde. Dette konkrete faktum blev inspirationen til at tage metaforerne „vådt“ og „tørt“ i anvendelse i et forsøg på at komme nærmere en forståelse af tings tilstande og tilstandsændringer på deres rejse gennem verden, fra oprindelsessamfund gennem transport og ledsagende transformation til den museale samling samt eventuelt videre herfra og tilbage igen. Undervejs på denne rejse tegner der sig mod-sætningspar i tingenes tilstand. Fra besjælet til livløs, fra forgængelighed til bestandighed, fra indlejret i et lokalt socialt udvekslingssystem til element i et globalt ditto.

Disse tanker har deres baggrund i en oplevelse jeg havde for en del år siden, da jeg under et feltarbejde i Brasilien havde stillet mig den opgave at indkøbe en række genstande til indførelse i Nationalmuseets etnografiske samling. Her skal en lille episode således danne udgangspunkt for nogle forsigtige pointer som vedrører materien, magien, samlingen og udvekslingen af ting.

Der var tale om en samling af omkring et halvt hundrede genstande med tilknytning til de afro-brasilianske religioner. Smykker, klæder, magiske redskaber og figurer fore-stil-lende katolske helgener, indianere, afdøde slaver og vestafrikanske guder i den visuelle udformning, de har fået i religionerne *candomblé* og *umbanda*. Alle figurer fremstillet i gips og malet i farvestrålende farver. Jeg havde efterladt dem omhyggeligt pakkede, mente jeg da, i rigeligt træuld og aviser i en stor trækasse, som ved min afrejse fra Brasilien befandt sig i et kontor i havneområdet i Salvador, og jeg havde truffet aftale med en lokal speditør om, hvornår kassen skulle afskibes. Toldpapirer, betaling og så videre skulle være i orden, og vi havde også fået løst problemet med i første omgang at have pakket samlingen på en måde, så den havde vist sig at være umulig at få ud ad døren fra det rum, hvor pakningen var foregået, nemlig, så vidt jeg husker, ved at pakke om i en mindre kas-se. Men det skal ikke være nogen hemmelighed, at hele denne speditors-forretning havde været omgærdet af stort besvær og meget bøv'l. Noget kluns hele vejen igennem og i skæ-rende kontrast til fornøjelsen ved at udvælge og indkøbe genstandene.

Emballering og spedition har sandt at sige aldrig haft min store interesse, endsige været et område inden for hvilket, jeg har haft ønske om at udmærke mig. Men begge dele er, som denne hændelse skulle vise, uomgængelige elementer i museal indsamlingsvirksomhed.

Når man kommer ned i det helt konkrete, bliver den bevægelse fra ét sted til et andet, genstande må foretage for at blive del af en museumssamling, afgørende for det blivende resultat. Om en samling som sådan er hel og fuldkommen kan overlades til filosofiske refleksioner, men om de enkelte genstande er hele, eller de er gået i stykker, kan der ikke være så megen diskussion om. Man kan se og mærke det, og når det som her drejer sig om nyindkøbte genstande, anskaffet for deres symbol- og fortællerværdi snarere end som vidnesbyrd om slid og brug, ja så skal de helst ikke være gået i stykker. Så emballeringen måtte være i orden, og det var da også blevet klaret, mente både jeg og mine ikke voldsomt engagerede hjælpere. Jeg rejste hjem med flyveren, og nogle måneder senere fik jeg besked om at samlingen var ankommet med skib, adresseret som aftalt til Nationalmuseets etnografiske samling. Den ville kunne afhentes på et kontor i Stockholmsgade.

Et kontor i Stockholmsgade? Afhentes? Denne oplysning harmonerede ikke med forventningen om at modtage en stor kasse, om end ikke en container så dog en professionel pakning, der ikke ville være sådan at transportere ved hjælp af nogen form for privat transportmiddel. Ved ankomsten til Stockholmsgade blev der imidlertid peget mod bagruden af et køretøj, som var en privatbil og langt fra af den slags, man skulle forvente til transport af større og skrøbelige museumsgenstande. Der ligger det, blev der sagt. Man så i bagruden og på bilens bagsæde nogle uformelige bunker, som skulle vise sig at bestå i våde aviser og totter af savsmuld, hvorigennem der her og dér stak en helgenarm, en magisk rekvisit eller et religiøst klædningsstykke frem. Jeg stirrede fortvivlet på ruderne. Dette var ikke en samling, det var den totale opløsning.

Nogen ordentlig forklaring på, hvordan det var gået til, og hvor trækassen var blevet af, fremkom aldrig. Der blev fremsat forskellige formodninger som relaterede resultatet til en strejke i Københavns havn, men fra rederiets side blev det fastholdt, at skaden var sket i Brasilien. Vi tog de våde plastiksække med hjem til museet, pakkede dem ud, satte op hvad der gemte sig i smuldet af papir og træuld og tilkaldte konservatorerne. Fortvivl ikke, sagde de, alt kan sættes sammen. Og det gjorde de. Satte sammen. Tørrede, lappede, reparerede, rensede og konserverede.

Der kom faktisk en slags samling ud af det, og den er i dag indført i Etnografisk Samlings arkivalier med museumsnummer og tilhørende systematik. Her vil den – i princippet – forblive for evigt. Den eneste måde, hvorpå denne samling nemlig fra nu af kan komme *ud* af museet igen, er ved at blive hjemsendt. Tilbageleveret, som det hedder i nutidens retslige sprogbrug, hvor problematikken vedrørende tilbagelevering af museumsgenstande er legalistisk udformet i UNESCO-konventioner og i ICOM's regler for overførsel af museumsgenstande.¹

Nu er der ikke nogen overvejende sandsynlighed for, at de genstande, der her er tale om, vil blive krævet leveret tilbage til deres oprindelsesland inden for en overskuelig fremtid, det vil sige formodentlig ikke de første hundrede år, om nogensinde. Ganske vist rummer samlingen figurer, der ikke fremstilles mere i lige dén form, de her blev indsamlede i. De fabrikker, der fremstiller de religiøse gipsfigurer, ændrer løbende de forme, figurerne støbes i, og allerede i dag 20 år efter vil det være svært at finde og genindkøbe visse af tingene i denne samling. Men der var ikke og er foreløbig ikke tale om nogen form for unikke sager.

En del af museets egenskab er jo imidlertid at være vidne – og undertiden årsag – til

tingenes forvandling over tid fra hverdagsting eller *ingen*-ting til *nogen*-ting. Især når det gælder de etnografiske sager, som netop i indsamlingshistoriens højglansperiode under Christian Jürgensen Thomsen og også siden under Kaj Birket-Smith blev efterstræbt ikke for deres unikke egenskaber, men for deres hverdagsagtige repræsentativitet. Ikke så få af disse sager er i tidens fylde blevet forvandlet til unika. Men foreløbig var der altså ikke tale om noget overordentligt særligt; derimod forholdsvis let tilgængelige genstande, indkøbt til brug for en umiddelbar fremvisning på en særudstilling, og deres fremmeste opgave var således at formidle oplysning og oplevelse om et bestemt område af livet i en fremmed kultur. Der var ikke tale om kostbare sager, og de vil ikke være at finde i nogen Sothebys eller Christies kataloger i lang tid fremover, om nogensinde, ligesom de ikke er samlerobjekter for velhavende liebhavere til eksotisk kunst eller etnografikaficionados. I det øjeblik tingene var indkøbt og indsamlet inden for museets regi, for et – om end beskedent – budget inden for museets ramme, og af en ved museet ansat person, blev de imidlertid uomgængeligt til museums-genstande og dermed særlige ting.

At alt, hvad der er pakket i en „samling“, som har museet som bestemmelsessted, regnes for lige i værdi og betydning i det museale konserveringslys, afsløredes i dette tilfælde blandt andet ved, at de konservatorer, der fik til opgave at frelse den opløste samling, samvittighedsfuldt og uden at stille spørgsmål reparerede *alt*, inklusive et par ikke helt færdigbrugte sommersandaler til eget brug, som jeg havde tilladt mig at lægge oven i bunken af ting. De skulle med hjem, og jeg vidste ikke lige, hvor jeg ellers skulle gøre af dem, da jeg stod og emballerede. Konservatorerne har dog siden afsløret for mig, at de nok gjorde sig deres tanker, men for dem er der i princippet – og i denne sammenhæng betegnende nok – ingen forskel på Kong Salomon og Jørgen Hattemager, når det gælder omhuen over for ting i det, der er rammesat som museale genstande. Skoene var blevet del af en samling. Det lykkedes mig dog at redde dem ud i sidste øjeblik, før de fik museumsnummer.

De pågældende genstande var udvalgt efter principper, der prægede 70'erne og de tidlige 80'eres idéer om museal formidling. Tingene skulle være hverdagens brugsgenstande, om end de meget gerne måtte være fremmede og tydeligt demonstrere andethed. I dette tilfælde altså med henblik på en særudstilling, og således i indsamlerens øjne nok så meget med en vis midlertidighed i tankerne som med museal permanens for øje. De var indkøbt ud fra et engagement i de emner, de repræsenterede, og ud fra et ønske om at formidle tingenes betydning videre og eksperimentere med deres sprog i en udstillingssammenhæng. Der var ikke tænkt på evighedens synsvinkel, og det var derfor en besynderlig men lærerig oplevelse at være vidne til den omsorg, tingene blev omgivet med. En hel, stor, omfattende, dybt seriøs institution af konservering og musealisierung stod til rådighed til frelse af disse tings liv. Nogen form for midlertidighed, endsige brug-og-smid-væk-mentalitet fandt ingen plads her. Tingene blev sendt igennem en permanentiseringsmaskine; de blev indlemmede i en eviggørelsesinstitution. Og hvis der skulle spørges til, hvad der kunne findes værdigt til en sådan behandling, skulle det gøres fra et andet filosofisk, kunstnerisk og fagligt sted end dét, der repræsenteredes af museumsinstitutionen som sådan. Når de nu *var* ankommet, skulle de også tørres og bevares. Ironien her er, at der med denne „frelse“ af tingenes „liv“ i et andet perspektiv skete noget, der snarere må kaldes et tingsdrab. Tørret og frelst betød også udtaget fra den udvekslings-cirkulation, i hvilken tingene i første omgang, og det vil sige i deres oprindelseskontekst, havde mening. For at illustrere dette forhold yderligere skal vi om-

kring disse genstandes rolle inden for en magisk praksis.

Opløsningens magiske kraft

Det var undervejs gennem den for det fag-museale blik rystende, men i almindeligt menneskeligt perspektiv også noget komiske og absurde oplevelse med den både bogstavelige og metaforiske „tørring“ af de våde ting faldet mig ind, at den der Ford Escort, eller hvad det nu var, som stod i Stockholmsgade med de våde aviser i bagruden, kunne være et nok så interessant bevaringsobjekt i sig selv. En museal *ready made*, som kunne være indført som repræsentant for et stykke indsamlingshistorie, der kunne have dokumenteret såvel 1980'ernes symbol- og repræsentativitetsvalg som indsamlingens omstændigheder på et skrabt budget og med manglende færdigheder i ordentlig emballering.

Mere seriøst skal denne begivenhed – som altså takket være konservatorers og kollegeres hjælp endte godt i den forstand, at indsamleren kunne gå beroliget hjem, forvisset om at tingene var reddet og museums- og indsamlingsinstitutionens hegemoni således foreløbigt sikret – danne baggrund for nogle refleksioner over den uordnede såvel som den ordnede materies rolle, og hvad uorden kan bruges til og orden misforstås som. For at nå dertil skal vi se nærmere på den kendsgerning at der her i betydeligt omfang var tale om magiske genstande.

Museumsinstitutionens ikonisering af genstande i udstillingssammenhænge har været rigeligt demonstreret fra 80'ernes repræsentationsdebat og frem (Karp & Levine 1991; Clifford 1986). Men allerede i indsamlings-, transporterings- og – når det som her er påkrævet – repareringsfasen, sker der, som ovenstående har vist, en forvandling, som kunne kaldes en sakralisering. I denne sammenhæng skal det imidlertid ikke, som det er set tidligere, være det religiøse der bruges som analogi til museumsgenstandenes status, men i stedet det magiske, og forholdet bliver her det omvendte: en af-magisering af genstandene snarere end den museale ikonisering.

I den lokale kontekst for netop disse magiske genstande finder man det interessante faktum, at *speditør*, på brasiliansk *despachante*, er den betegnelse, man bruger, for nogle af de roller, der rummes i figuren Exu, tricksteren i den vestafrikanske religion og djævelen i dens synkretistiske brasilianske udformning (Fry 1977; Sjørølev 1995). Exu udfører sin magi ved at bortsende dårlige kræfter. Exu står for bevægelighed, for det der går og kommer, det der kan tages ind, og det der kan sendes bort. En *despacho*, der udføres for en person, er en bortsendelse af uønskede kræfter, tyngende kropsforannelser og dårlige energier. Et magisk arbejde består ofte i, at den person, der skal renses, overhældes med forskellige former for materie, inklusive fødevarer af en passende slags, afhængigt af hvilke guder, der i øvrigt er i spil omkring den pågældende person. Det kan være majs, agurkestykker, ris, høns, maniokmel og andet og hertil ikke spiselige materialer som kul, sytråd, klædestoffer, stearinlys og lerfæde. Efter at være ført ned over den pågældendes krop hældes alle ingredienser sammen i en uformelig bunke. Hvad der kan rives, rives i stykker, hvad der kan knuses, knuses, og fødevaredelene, som i modsætning til ved frembringelsen af en spiselig ret, hvor de komponeres til en harmonisk sammenhæng, blandes i en kaotisk bunke som her netop gerne må være – ulækker. Det hele samles i en kurv eller et klæde og bringes derefter bort; i byerne gerne til en korsvej, som er Exus udprægede domæne og i sin klare symbolik en overgang, en slags uorden.

Eller om muligt bringes de ud i naturen, hvor de bør sønderbrydes og opgå i altet eller blive til intet, alt efter om man anlægger en kosmologisk eller en økologisk betragtning.

Destruktionen, bortsendelsen, forsvindingen er her sagen. Ansamlingen af den kaotiske bunke og dens nedbrydning bliver symbol på det kaos, den uorden og det menneskelige og sociale snavs, der er blevet fjernet fra den tyngede person, som herved er blevet rensset og bragt tilbage i en harmonisk ordenstilstand. Ganske klassiske symbolelementer, som man kan finde dem beskrevet tilbage hos Frazer, analyseret hos Mary Douglas eller hos Mauss, som i sin generelle teori om magi understreger magiens væsentlige karakteristika som hørende hjemme inden for et univers af det abnorme, det der er modsat hverdagslivet, og det, der står i modsætning til det religiøse livs ceremonier. Materialer, der indgår i magiske ritualer skal helst være urene og de er gerne ledsaget af obstkøne praksisser. Hele det magiske foretagende er bizart og involverer kunstgreb og unaturlige træk (Mauss 1972 [1902]:50).

Det våde og det tørre

Hvis nu den samlede våde kombination af genstande var indgået i et magisk ritual, så havde selve dens opløsning været sagen. Som den fremtidige samling tog sig ud dér på bagsædet af bilen, lignede den grangiveligt resterne af en *despacho*, en ulækker bunke dårlige energier på vej mod opløsning. Vejen mod museet burde imidlertid have været vejen mod orden og bestandighed. Det var dén betydningskontrast, synet af den våde samling foranledigede, og som gav anledning til at tænke over selve materiens rolle i disse umiddelbart ganske forskellige sammenhænge. Man kunne desuden gøre sig nogle mindre filosofiske overvejelser over speditørens rolle henholdsvis forsømmelighed. I den magiske praksis er tricksteren den kosmiske speditør, som ved sin uordenssskabelse frembringer bevægeligheden og i sidste instans den store nødvendige kosmiske dynamik. I den museale praksis bør speditøren være garanten for, at den uorden, der nødvendigvis må til, for at en hoben genstande kan ende som en behersket samling, er forbi-gående. Der var måske sket en interferens mellem de to slags speditørroller på den brasilianske havnekaj?

Man kunne således, inspireret af den konkrete fysiske tilstand, de pågældende ting befandt sig i ved deres „hjemkomst“ – og hvor hjem er, skal vi om et øjeblik vende tilbage til – tænke sig metaforene vådt og tørt som billede på de kontrasterende tilstande, materielle genstande befinder sig i, henholdsvis som del af et magisk renselsesritual og som del af en samling i et museum. I det første tilfælde „våde“, i det sidste „tørre“. Det våde – eller i det mindste fugtige – er da det bevægelige, det kraftfulde, det såvel farlige som potentielt livgivende, mens det tørre er det færdige, det rensede, det pacificerede og måske livløse. Mens det, der er på vej mod opløsning, paradoksalt nok er del af en livsproces – noget vil igen opstå via materiens opløsning – er det, der er reddet fra opløsning, for evigt fastholdt og stivnet i en tilstand, der nærmest må betegnes som død.

Materiens rolle er forskellig i henholdsvis magien og samlingen. Magi udføres ved bearbejdning af materie, ud fra ligheds-, berørings- eller holistiske principper, som blandt andet Mauss har beskrevet det. I samlingen er det, ud over systematik og orden, som Baudrillard har analyseret det, materien, den fysiske konsistens i objekterne, der er forudsætningen for deres indlemmelse i institutionen. Da materiens to roller blev blandet

sammen, så man imidlertid i et glimt for sig en slags global magisk praksis. En i en anden forstand magisk opløsning af tingene med det formål at ændre deres oprindelige liv, livet omkring dem og deres rolle som rituelle redskaber i en lokal kontekst og forvandle dem til rene beskuesobjekter med en rolle som erindringsbærere for en fælles historie, en historie om forskelligheder, andethed og fremmedhed. Der var udelukkende tale om en illusion, en forestilling, som synet af selve materien gav anledning til. Det var sket på grund af nogle tilfældigheder under emballering og transport, tilfældigheder, der hvilede på andre tilfældigheder i indkøbs- og indsamlingsforløbet. Ikke desto mindre endte det med en samling. En våd ophobning blev forvandlet til en tør samling. Tingenes materialitet undergik derved en transformation, ikke bare fra én tilstand til en anden, men også en transformation som – kunne man tænke sig – repræsenterede en slags magisk ritual, en omvending af et tingenes hverdagsforhold med det formål at gøre dem til tjenere i et globalt ritual til indfangning af fremmedhed og beherskelse af andethed.²

Samlingen samlet

Museet kræver sin samling. Enhver samling er imidlertid opstået på grundlag af andet end streng systematik og ikke sjældent slet og ret en serie tilfældigheder.

En samling inden for en sådan institution, som vil udgøres af det vestlige museum, får sit særlige præg fra to forhold: materien og systematikken. Baudrillard har sagt det allermeste af hvad der er at sige om systematikken (Baudrillard 1968), mens der om materien, genstandenes materialitet yderligere kan siges i det mindste dét, at den i sin museumsegenskab repræsenterer bestandighed for ikke at sige evighed. Når man ved et tilfælde kommer til at tænke magi og opløsning ind i dette forhold, kan der altså tegne sig et billede af en global magisk praksis, med opløsning og sammensætning og med bearbejdning af dele til virkning for helheden. En splitten og sætten sammen, der som sin magiske effekt sigter mod en helhed af kontrol, indlemmelse og beherskelse. Det vestlige museum bliver i denne optik til den vestlige verdens magiske redskab til indfangning af fremmedheden.

I et historisk perspektiv skulle det ikke være vanskeligt at se en sådan forvandlingspraksis for sig, og det etnografiske museum er da også ofte blevet betegnet som eksponent for vestens kolonisering og underkastelse af de fremmede kulturer. Når det imidlertid drejer sig om forholdsvis nutidig indsamling, bliver det – eller burde det blive – sværere. Den midlertidigt våde samling genstande var da heller ikke tænkt i beherskelens og bestandighedens lys. Men ligesom den våde halvt opløste samling kunne give anledning til refleksioner over den globale magiske praksis, kunne dens redning, tørring og accessionering give anledning til refleksioner over, hvad der derefter – i en flig af evighedens synsvinkel – skulle blive af den. Den tørre samling er den uforgængelige. Den kan ikke opløses, så længe den er i museet.

Foreløbig er den imidlertid endt dér. Tingene har fået deres museumsnummer, og dermed er de blevet næsten umulige at komme af med igen. I det danske nationalmuseum, til hvilket den etnografiske samling hører, er det overordentlig vanskeligt at de-accessionere. Man kan stort set ikke komme af med en museumsgenstand på anden måde end ved at levere den tilbage til det sted, hvor den kom fra. Man kan ikke sælge den, ikke destruere den, og konservatorerne vil altså kunne sætte næsten hvad som helst sammen

igen, hvis det går i stykker. Hvis man vil af med noget, må man derfor sende det hjem. Men hvor er nu hjem? Det skal vi om et øjeblik vende tilbage til.

Foreløbig er pointen, at samlingen i en museumssammenhæng betragtes som havende sin værdi ikke blot i kraft af det, den repræsenterer, som for eksempel kan være det brasilianske religiøse liv i slutningen af det 20. århundrede. Samlingen erhverver derudover, når den er samlet og tør, en egenskab i sig selv, en egenskab, som kan lignedes ved fetichens. Ligesom stoffet har sin fasthed og materien sin egen kraft som udnyttes i det magiske ritual netop ved at opløse det, har samlingen, den samlede samling, sin kraft og magi. Samlingen bliver, som selve navnet antyder, en ting i sig selv på samme måde som fetichen (Ellen 1988), hvis magi blandt andet ligger i, at den ikke henviser til noget *andet*, men er, hvad den er, gennem sin iboende kraft.

Tankeeksperiment om den globale udveksling

Den eneste måde, hvorpå Nationalmuseets etnografiske samling altså fra nu af kan komme af med de brasilianske religiøse genstande, indkøbt anno 1981, er ved at sende dem hjem. Men hvor er hjem? Hjemsendelse af museumsgenstande i en globaliseret tidsalder er et ret kompliceret spørgsmål. Selv uden antropologiske teorier om steder som skabte snarere end værende, ville det være svært at identificere „hjemmet“ for de allerfleste museumsgenstandes vedkommende. Tager man de genstande, der her er tale om, ja så kan man jo sige, at „hjem“ er Brasilien, men hvor og hvem i Brasilien, og uden en institution til at tage imod dem, kan museet ikke slippe dem. Inden for museumsverdenen sker hjemsendelse fortrinsvis fra institution til institution, selv om der findes enkelte eksempler på tilbagelevering til en gruppe, for eksempel en gruppe indfødte folk (Brown 1998). Men selv om det i tilfældet med de brasilianske genstande kunne lade sig gøre at finde de oprindelige ejermænd, eller fabrikken, værkstedet eller alteret, ville det dog ikke ligge inden for den legalistiske museale praksis at føre tingene hjem dertil. Og hvad skulle også meningen være med det? Pointen i dette er da heller ikke så meget at tale for en udvidelse af den „Wiedergutmachung“ fra de skyldbetyngede tidligere kolonilandes side, som – om end den kun i beskedent omfang bliver efterlevet i praksis – er etableret i form af de internationale konventioner om tilbagelevering af kulturel ejendom. I et retighedsperspektiv giver det ingen mening at sætte spørgsmålstegn ved disse udmærkede regler. Der er masser af fornuft og retfærdighed i at fastholde konventionerne om tilbagelevering, og de burde efterleves i højere grad, end de bliver det, men det er alt sammen en anden historie, som ligger uden for den mere allegoriske vinkel, der her er anlagt.

Genstande i etnografiske museer er vidnesbyrd om en global historie, hvori kolonisering og fremmedopfattelse har spillet en afgørende rolle for den måde, verden ser ud på i dag med dens skæve magtfordeling og ekstreme uligheder. Imidlertid ville kolonitidens indsamlere muligvis have påkaldt sig et vist reciprocitetsforhold i den udveksling, der fandt sted, da tingene blev erhvervet – om end de ofte blot blev betalt med nogle få ruller tobak (jf. Young 2000). Hvis man ud fra et reciprocitetsforhold ville tænke på de etnografiske museumsgenstande i et globalt udvekslingsperspektiv, kunne man forsøge at inddrage det velkendte, men ikke særligt enkle begreb *hau*, som Mauss har analyseret i forbindelse med maoriernes retsopfattelse og udvekslingsregler. Måske kunne man, ved at sætte museumstingene op over for den „sjæl“ – eller *hau* – tingene har der, hvor de

er skabt og brugt, og hvor de er indgået i et lokalt kraftfelt af menneskelig interaktion, komme et skridt nærmere forståelsen af den besjælethed – eller mangel på samme – tingene er forlenet med i museet.

Om hau siger tankegangen i maoriret, at den ting, der modtages som gave, ikke er neutral. Den er stadig en del af giveren, og giveren har gennem gaven magt over den, der har modtaget gaven, ligesom den, som er ejer af en stjålet ting, har magt over tyven (Mauss 2000 [1923-24]:25). Hos maorierne er der tale om taonga'ens hau, gavens sjæl, som kommer af dens sted, dens udgangsposition som tilhørende bestemte lokali-teter og personer. Besjælingen af tingen kommer fra dens hjemsted, fra skovens, hjemegnens og jordens hau. Og „hau'en efterstræber enhver ihænde-haver,“ siger Mauss. „Ret beset er det hau'en, der vil tilbage til sit oprindelsessted, til skovens og klanens og ejerens hellige sted,“ hævdes det, og Mauss fortsætter, at i maoriret er det retlige bånd, der knyttes gennem tingene, mest af alt et sjæleligt bånd. „For tingen selv har en sjæl, er besjælet. Heraf følger det, at det at tilbyde nogen noget, er at tilbyde noget af sig selv. Dernæst forstår man således bedre beskaffenheden af udveksling af gaver, af alt det, vi kalder totale ydelser“ (op.cit.:25-6).

Udvekslingskraften kan i sammenhængende sociale systemer identificeres som hau, således som Mauss og de etnografiske kilder, han bygger på, gør det ved at se på den sociale struktur og reglerne for udveksling inden for denne. Men hvordan forholder det sig da med museumsgenstandens hau? Giver det overhovedet nogen mening at tænke de genstande, der er udvekslede gennem en lang kompliceret række af udvekslingsformer med begrebet hau? Og er der nogen berettigelse i at se verden i historisk lys som et globalt udvekslingssystem? Det giver kun mening, hvis man fastholder, at der er tale om et illustrerende tankeeksperiment, en analogi, og ikke et forsøg på at sætte lighedstegn mellem den specifikke sociale struktur, Mauss analyserede begrebet hau inden for, og et globalt udvekslingssystem, endsi-ge redegøre for et sådant. „Hau“ er imidlertid gået over i en almen etnografik sprogbrug som udtryk for gavens ånd. Hau'en er udtryk for det bånd, man føler med noget, man har arbejdet på, som man har investeret tid og energi i, eller som man har ejet i lang tid. Hau'en er det, der besjæler tingen, og begrebet er i familie med fetich-begrebet. Ligesom fetichen gør forestillingen om hau grænserne mellem ting og personer flydende (Jackson 1998:81-2). Ud fra dette perspektiv, kan man sige, at musealiseringen af tingene befæster grænsen mellem ting og person, som frem for at holdes flydende gøres absolut.

Samlingen samler tingen i en ny, ikke bare æstetisk, men også social orden. Samlingen fjerner, når den er „tørret“, det vil sige gjort permanent, hau'en fra den enkelte genstand. Den reklassificering som sker i museet – og som blev så meget omtalt i 80'ernes debat – er samtidig en „af-sjæling“, og ikke bare det, den er også en af-socialisering. Det sociale system, samlingen vil indgå i, for eksempel ved at blive sendt tilbage, vil være et globalt socialt system, hvor hau'en så at sige er blevet retliggjort, hvor den er kommet på kontrakt. Dermed er tingene ikke mere levende på samme måde. Indlemmelsen i museet neutraliserer netop tingenes hau.

Ting og personer, liv og død. Museumsgenstandene er blevet hvad de er – nemlig museumsgenstande – ved at blive trukket ud af et socialt udvekslingssystem, hvori deres besjælethed kommer af udvekslingskraften og af den menneskelige energi og handling der er lagt ind i dem. Derefter er de blevet indlemmet i en anden slags – globalt – udvekslingssystem, hvori den besjælethed, de måtte være forlenet med, forsvinder. Dog er

de – måske – stadig besjælede. I det mindste er der de museumsgæster der oplever dem sådan, men det er en anden slags sjæl de har fået. Hvis man lytter til det digt af James Fenton over et besøg i Pitt-Rivers museet, som Clifford gjorde berømt ved at bruge det i sin diskussion af tingenes skiftende væsen gennem re-klassificering i museerne, synes besjæletheden at ligge i deres rolle som længselsrepræsentanter (Clifford 1985:236-7). Det er fascination og fare, besidderlængsel og begær og ønsket om at markere et subjektivt domæne ved at samle en materiel verden omkring sig, der styrer relationen til tingene, ikke tingenes rolle som udvekslingsobjekter og dermed såvel formidlere som i sig selv bærere af socialt liv.

Grænsen mellem personer og ting er skarp i den vestlige kultur – skarpere end der, hvor mange af tingene kommer fra. Døde ting, kalder man museumsgenstandene, og på en eller anden måde ender det ved liv og død. Vådt eller tørt, spredt eller samlet, opløst eller konserveret – det ligger nær at tænke på tingene som levende eller døde, også i metaforisk forstand. I så fald har tingene i museet uomtvisteligt lidt en social død.

Levende (mennesker) bruger magien og opløser tingene i de levendes tjeneste. Ved opløsningen dør de, kunne man hævde, men det er ikke den samme „død“ som det tingsdrab, der sker ved indlemmelse i en samling. I magien er der tale om en offerdød, som har til hensigt at skabe liv. I samlingen er der snarere tale om en spøgelsesagtig død. Måske er samlingens ting hverken døde eller levende, men midt imellem. I museet på samme tid permanente, bestandige, og dermed paradoksalt nok liminale til evig tid. Man kan ikke slippe af med dem, ej heller slå dem ihjel, og går de i stykker, kan moderne konserveratorer ganske rigtigt sætte så at sige hvad som helst sammen. Man kommer kun af med dem ved at sende dem „hjem“, og hvis det sker, sker det ud fra nogle universalistiske retskrav, som er etablerede ud fra en erkendelse af en forudgående skæv og uretfærdig udvekslings-relation, men som ikke indebærer en ny social relation, der rummer noget, der ligner det, hau'en er udtryk for. Eller gør den? Det spørgsmål kunne man naturligvis stille, men et første bud på et svar ville være, at den universalistiske retsliggørelse via UNESCO-konventionen om tilbagelevering af kulturel ejendom netop er et udtryk for, at tingenes rolle som ledsagere til og bærere af relationer inden for et sammenhængende socialt system er tabt.

Ved hjælp af sammenligningen med de magiske genstande skulle vi nu gerne have fået identificeret to slags bortsendelse. I de magiske genstandes tilfælde bortsendes til det hinsides. Her dør tingene for at få liv igen i det store kosmiske kredsløb og for at give liv til den i hvis tjeneste, de har frigjort tyngende kræfter. I museumsgenstandenes tilfælde sendes tingene, når det endelig sker, ikke tilbage til brug, men tilbage til en ny samlings-kontekst og dermed stadig en sammenhæng, hvori de er låste i en spøgelsesagtig bestanden-dighed.

Manipulationen af materien sigter i den magiske praksis mod at opløse og sætte sammen med det formål at øve indflydelse på noget andet end den konkrete materie der bearbejdes. Magien finder her kraft i at modarbejde materiens bestandighed. Samlingen i museet læner sig op ad materiens fysiske fasthed i sin stræben mod evighed og bestanden-dighed. Her modarbejdes tingenes opløsningskraft, og cirkulationen i udvekslings-systemer bliver samtidig baseret på kontraktlige forhold snarere end indlejret i et socialt system med fælles forestillinger som et selvfølgeligt grundlag for udvekslings-tingenes hau, deres liv.

Noter

1. Mens det for museer uden for Danmark ikke er helt usædvanligt at de-accessionere, sker det så at sige aldrig for danske etnografiske museers vedkommende, medmindre der er tale om tilbagelevering af kulturrel ejendom. En etisk kode for, hvordan man skiller sig af med museumsgenstande, kan findes på den internationale museumssorganisation ICOM's website: <http://www.icom.org/ethics.html#3>.
2. Kuchler har vist, hvordan salget af etnografiske genstande i visse melanesiske sammenhænge, hvor ofret har været en essentiel del af et økonomisk system, har været en bevidst måde at skille sig af med tingene på og et alternativ til at kaste dem bort eller lade dem opløses som sidste led i den rituelle proces (Kuchler 1997:39).

Litteratur

- Baudrillard, Jean
1968 Le système des objets. Paris: Gallimard.
- Brown, Michael
1998 Can Culture Be Copyrighted? Current Anthropology 39(2):193-222.
- Clifford, James
1985 Objects and Selves: An Afterword. I: George Stocking (ed.): Objects and Others. Essays on Museums and Material Culture. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Ellen, Roy
1988 Fetishism. Man 23(2):213-35.
- Karp, Ivan & Steven D. Lavine (eds.)
1991 Exhibiting Cultures. The Poetics and Politics of Museum Display. Washington D.C.: Smithsonian Institution.
- Fry, Peter
1977 Mediunidade e sexualidade. Religiao e Sociedade 3. Sao Paulo.
- Jackson, Michael
1998 Minima Ethnographica. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Kuchler, S.
1997 Sacrificial Economy and Its Objects: Rethinking Colonial Collecting. Oceania. Material Culture 2(1):39-60.
- Mauss, Marcel
1972 [1902] A General Theory of Magic. New York: W. W. Northon & Co.
2000 [1923-24] Gaven. Gaveudvekslingens form og logik i arkaiske samfund. København: Spektrum.
- Sjørøsløv, Inger
1995 Gudernes rum. En beretning om ritualer og tro i Brasilien. København: Gyldendal.
- Young, Michael
2000 The Careless Collector: Malinowski and the Antiquarians. I: M. O'Hanlon & R. L. Welsch (eds.): Hunting the Gatherers. Ethnographic Collectors, Agents and Agency in Melanesia, 1870s-1930s. Eastbourne: Berghahn Books.